

NA PRAGU 20. STOLETJA

Prelom stoletja

Prehod iz 19. v 20. stoletje, ki ga v zgodovini imenujemo prelom stoletja, sodi med najbolj zanimiva obdobja človeštva. Že tedaj se je zgodilo skoraj vse tisto, kar je značilno za 20. stoletje: vsestranski napredek, zlasti nesluten razvoj znanosti in tehnike, razcvet umetnosti, oblikovanje političnih strank in ideologij.

Svet je bil drugačen

Okoli leta 1900 so usodo sveta krojile evropske države. Svet je bil videti povsem drugačen kot danes. Avtomobilov skorajda ni bilo, pa tudi primernih cest za vožnjo z njimi ne, ljudje niso poznali ne radia in ne televizije. Celotna žarnica si ni povsem utrla poti, da o hladilnikih in drugih električnih aparatih ne govorimo. Ljudje so se navduševali nad prvimi izdelki iz plastike, ki se jih danes že kar otepamo.

V medčloveških odnosih, tako v družini kot na delovnih mestih in v javnem življenju je vladal hierarhičen red. Časi plemstva še niso minili, razen v Švici. Evropske države, razen Francije in Švice, so vodili monarhi. Vsako glavno mesto je imelo svoj dvor in prestolonasledniki se niso smeli ženiti z meščankami. Prav nesposobnost starih monarhij, da bi se prilagodile novemu času in njihovo trmasto vztrajanje pri osvajanju, nacionalistični državni politiki sta v marsičem prispevala k izbruhu prve svetovne vojne.

Mnogo ljudi je še živelo od kmetijstva. Celotna Nemčija, ki je bila med industrijsko najbolj razvitimi državami, je približno 35 odstotkov prebivalstva živelo od poljedelstva.

Vedno več Evropejcev je dobro živelo in mnogi so verjeli, da bosta mir in blaginja večno trajala. Toda zgodilo se je ravno nasprotno. Celotno 20. stoletje je dobilo pečat strahovitih vojn.

Evropa - središče sveta?

V začetku 20. stoletja je bila Evropa v političnem smislu središče sveta, njena vodilna vloga v gospodarskem razvoju pa se je prav tedaj začela zmanjševati. Spremenila so se tudi gospodarska razmerja med evropskimi državami. Velika Britanija, ki je bila od 18. stoletja vodilna industrijska sila na svetu, je po letu 1900 pričela to vlogo izgubljati. Kljub temu je Evropa svojo vodilno vlogo v svetu izgubila šele po drugi svetovni vojni.

Duhovni tokovi

Pospešen razvoj znanosti in razcvet umetnosti, ki sta se začela v drugi polovici 19. stoletja, sta se nadaljevala tudi na prelomu stoletja. Na tedanje duhovne tokove pa je vplivala še ena velika novost. V začetku stoletja so namreč začele organizirano rasti velike univerze z množico študentov. 20. stoletje je tako postalo doba množičnega šolanja. Najboljšim učencem so se odprla vrata do najvišjih stopenj izobrazbe.

V znanosti in tehniki so odkrili novosti, brez katerih si življenja, ne moremo predstavljati. Omenimo le nekatere. V fiziki je Wilhelm Conrad Röntgen odkril rentgenske žarke (1895),

Albert Einstein pa je postavil relativnostno teorijo (1905). V kemiji je Marie Curie odkrila radij (1898), v biologiji so pomembno dopolnili in razširili Darwinovo teorijo o izvoru vrst (Ernst Haeckel in Herbert Spencer). V medicini je odkritje povzročiteljev tuberkuloze in kolere (Robert Koch, 1882, 1983) pomenilo revolucijo.

Svet je postajal vse manjši. Odkar je Samuel Morse v prvi Polovici 19. stoletja izumil telegraf, se je hitrost prenašanja Sporočil močno povečala, ko pa se ob koncu stoletja izumili Telefon in pozneje še brezžično telegrafijo, telegrafski prenos slike in slavni tiskarski stroj, so bili postavljeni temelji današnjemu svetu informacij.

Žal pa se vse znanosti niso razvijale v korist človeštva. Izumili so več novih orožij, od torpeda in dinamita do strojnice in tanka. Napredovale so tudi družboslovne znanosti. V zgodovinopisju se je krepil vpliv sociologije in kulturne zgodovine. Kažipot za razvoj psihologije je postalo delo Sigmunda Freuda, utemeljitelja psihoanalize.

Razcvet je doživela tudi umetnost. V vseh umetnostih zvrsteh na začetku 20. stoletja je bilo čutiti iskanje novih poti. Slovenski likovni umetniki so sledili svetovnim tokovom, zlasti še impresionizmu.

Na prvi pogled je doživela največjo spremembo arhitektura. Klasične meščanske hiše so začeli nadomeščati nebotičniki, posebej v ZDA.

Na poti k svetovni vojni

Staro razmerje sil, v katerem je imela vodilno vlogo Velika Britanija, sta začela ogrožati hitra rast nemške gospodarske in vojaške moči ter njena osvajalna politika. Zato je Velika Britanija opuščala politiko nevtralnosti in e vse bolj pomikala v nastajajoči protinemški tabor.

Iskre vojne so se prižgale že kar nekaj let pred njenim izbruhom. Najprej se je to zgodilo v daljni Aziji, kjer je gospodarstvo vse močnejša Japonska zaradi čedalje večjih ozemeljskih zahtev prišla v spor s carsko Rusijo. Leta 1904 so Japonci napadli rusko tihomorsko pristanišče in vojaško oporišče Port Arthur in vnela se je rusko-japonska vojna. Rusija se je izkazala za velikana na trhlih nogah, saj jo je Japonska porazila tako na kopnem kot na morju.

Ta poraz je pospešil tudi notranje razpadanje ruskega carstva. Leta 1905, po miru, ki ga je morala podpisati Rusija, so v Petrogradu izbruhnili nemiri, demonstracije in stavke. Prišlo je do revolucije, ki jo imenujemo prva ruska revolucija. Carju Nikolaju II. je z vojsko sicer še uspelo zatreti upor, toda nezadovoljstvo se je nadaljevalo.

Tudi veliko turško cesarstvo je doživljalo pretrese. Sultan Abdul Hamid II. ni mogel preprečiti upora mladoturkov, ki so bili zagovorniki sodobnega turškega nacionalizma in zahtevali posodobitev države. Zmaga mladoturkov je sicer omogočila sodobnejši razvoj Turčije, toda hkrati omajala njen zunanjepolitični položaj. V turškem večnacionalnem cesarstvu je izbruhnilo več uporov. Ob tem je Turčija precejšna ozemlja izgubila v vojnah, nazadnje, v prvi balkanski vojni, še Makedonijo.

Konec prve balkanske vojne leta 1913 ni prinesel miru na Balkan. Bolgarija, ki je bila z delitvijo Makedonije najmanj zadovoljna, je napadla Srbijo in začela se je druga balkanska vojna. Srbija je z zaveznicami- Črno goro, Romunijo, Grčijo in Turčijo- porazila Bolgarijo. Vendar se razmere na Balkanu, ki je bil interesna sfera velikih sil Avstro-Ogrske, Nemčije in Rusije, niso umirile. Zaradi balkanskih vojn so se zlasti zaostriili odnosi med Avstro-Ogrsko in Rusijo, pa tudi Nemčija je hotela na tem območju dobiti čim večji vpliv. Balkan je zato postal evropski sod smodnika, v katerem se je junija 1914 zanetila prva svetovna vojna.

Iskre bližajočega se svetovnega spopada se niso kresale le v Evropi in Aziji. Med najpomembnejšimi razlogi za začetek svetovne vojne je bila delitev »kolonialne torte«. Zlasti časi treh prvotnih kolonialnih velesil, Španije, Portugalske in Nizozemske, so že minili. Novi najmočnejši kolonialni sili, Velika Britanija in Francija, sta se potegovali za zadnje koščke nerazdeljenega ozemlja v Afriki, na Daljnem vzhodu in v Oceaniji. V ta boj so se na prelomu stoletja začele neposredno vmešavati tudi nove evropske sile, zlasti Nemčija, Italija in Belgija. Ob njih je kolonialna torta vzbujala tek tudi Japonska in ZDA.

Vsaka evropska država, ki je hotela veljati za pomembno, je morala imeti ali pa si priboriti kar največ kolonialnega ozemlja. Nobena od kolonialnih sil ga seveda ni hotela dati ali se brez boja vdati pri osvajanju novih. Tako ravnanje je peljala naravnost v vojaški spopad.

KOLONIALNA TORTA- ponazarja delitev afriških, azijskih in srednjeameriških dežel ter njihovih naravnih bogastev med evropske zavojevalce.

NEVTRALNOST- mednarodni položaj države, ki ne pripada nobeni vojaški zvezi in ne sodeluje v vojni

NACIONALIZEM.- prepričanje o večvrednosti svojega naroda in prizadevanje za njegove koristi, ne glede na pravice drugih narodov

INTERESNA SFERA- ozemlje, nad katerim kaka država uveljavlja svoj gospodarski in politični vpliv

RELATIVNOSTNA TEORIJA- pravi, da je svetloba najhitrejša stvar na svetu in da bi se čas upočasnil, dolžine skrajšale in masa povečala, če bi lahko potovali s skoraj tolikšno hitrostjo kot svetloba.